

Tanel Kerikmäe
TTÜ õiguse instituudi juhataja

Leif Kalev
TLÜ riigiteaduste instituudi direktor

Rahvusvahelise kõrghariduse võimekusest Eestis

Nii Eesti akadeemilise elu käekäigu kui ka rahvuskultuuri jätkusuutlikkuse määrab suuresti see, kuivõrd suudame vaimselt ja praktiliselt olla rahvusvahelisel tasemel.

Hariduses 1–2/2009 ilmunud artiklis „Kas Eestist võiks saada rahvusvaheline haridusmagnet?” mõonab HTM-i nõunik Heli Aru õigustatult, et ajude ära-voolu probleem Eestis on tõsine, ja toob välja kurvavõitu statistika välisüliõpilaste arvu kohta Eestis. Tundub, et oleme kõigi pingutuste kiuste rongist maha jäämas, pole sugugi kindel, et riiklike mobiilsusstipendiumide andmine ja Erasmus kasvatav üliõpilasvahetus olukorda oluliselt muudab. Pigem on küsimus meie hariduse sisus. Haridus peab tunduma atraktiivne ja kvaliteetne mitte üksnes meile endile, vaid võtma arvesse eri aspekte – euroopalikke suundumusi, mis omakorda arvestavad maailma haridusturul toimuvat ja muidugi ka majanduslangusest tingitud. Välisõpilaste arv iseenesest ei ole pakutava hariduse rahvusvahelise jätkusuutlikkuse ainus ega kindel näitaja.

Samas Hariduses toob kolleeg TTÜ-st Stein Skjorshammer välja rahvusvahelise edu eeldused, nimetades ühe peamise indikaatorina kvaliteeti („Kõrgharidus – Eesti Nokia?”). Kuid samuti kui ‘rahvusvahelistumise’ puhul, on arusaamad ka hariduse kvalitatiivsetest mõõdikutest väga erinevad, eriti erialati.

Et rahvusvahelistumine pole pelgalt loosung, näitab Euroopa Liidu liikmesriikide aktiivne tegevus kõrgharidusstrateegiate vastuvõtmisel, kvalifikatsioonide tunnustamisel, ühisõppekavade ja diplomite süsteemi sisseeadmisel ning immigratsioonipoliitikas. Euroopa pingutab tõsiselt, et püsida konkurentsis. Ilmselt oleme aga tähtsustanud üle EL-i soovituslike standardeid. Tõeliseks rahvusvahelistumiseks peame vaatama märksa kaugemale, võttes Euroopa kõrghariduse positsioneerimisprobleeme maailma haridusturul arvesse tervikuna.

Bologna, Lissabon – ja Wimbledon'i sündroom

Eesti mõistes seondub rahvusvahelise kõrgharidusega peamiselt nn Bologna protsess, mis on olnud kõrgharidusstrateegiate A ja O. Euroopa tasandilt vaadeldes pole aga täit selgust, kas Bologna protsess on õnnestunud või läbi kukkunud. Loodud on küll teatud ühised määratlejad, aga nende rakendamine siseriiklikult on jäänud ikkagi üsna erinevaks. Bologna deklaratsioonis endas on rõhutatud, et deklaratsioon pole ellu kutsutud täielikuks ühtlustamiseks (*uniformalisation*). Samas on seda juriidiliselt mittesiduvat dokumenti esitletud maagilise argumendina muutuste või nende vältimise taotlemisel väga erinevaid juhtudel, olenevalt huvigrupi (Euroopa Liidu ametkond, liikmesriigi valitsus, ülikooli juhtkond jne) tahtest. Ehk seepä-

Globaliseerumine – see on Euroopa kõrghariduse üks prioriteete. Pea kõik Eesti ülikoolid on deklareerinud oma rahvusvahelist suhestumist ning kaugelulatuvaid strateegiaid.

rast näitab ka hiljutine statistika, et skeptitsism ülikooli töötajate hulgas Bologna protsessi suhtes on üsna kõrge (32%). Deklaratsioonis toodud konkreetne tähtaeg on 2010. aasta, mil peab hakkama toimima Euroopa kõrgharidusruum (*European Higher Education Area*), mille eeldused on võrreldava mahuga (3+2) ainekavad; Euroopa ainepunktidele (ECTS) üleminek; Euroopa kõrghariduse kvaliteedi tagamise ja akrediteerimise agentuuride registri loomine; mobiilsust takistavate tegurite elimineerimine (sh diplomite vastastikune tunnustamine) ning Euroopa kõrgharidussüsteemi atraktiivsus maailma tasemel.

Nende eesmärkide nimel on Euroopa ülikoolid pingutusi teinud. Globaliseerumine on Euroopa kõrghariduse üks prioriteete. 2000. aasta jaanuaris pandi alus Lissaboni strateegiale, mille kohaselt peab Euroopa saavutama kõige dünaamilisema ja konkurentsivõimelisema teadmispõhise majanduse aastaks 2010. Kaks aastat hiljem, 2002, otsustati Barcelonas Euroopa Liidu tippkohtu-

misel, et Euroopa peab tõstma oma investeeeringud teadusele 3%-ni Euroopa GDP-st. Teatud märgid lubavad uskuda, et Lissaboni strateegia pole üksnes soovunelm, vaid tõsine eesmärk.

On öeldud, et kõrgharidus Euroopas kannatab Wimbledon'i sündroomi all – Inglismaal toimuvad küll maailma olulisimad tennis võistlused, kuid korraldajamaa ei võida neid iial. Samas olukorras on kogu Euroopa kõrgharidus. Vaid kolm Euroopa ülikooli kuuluvad maailma ülikoolide edetabeli esikümnesse. Samas resideerib pea pool miljonit Euroopa õpetlast Ameerika Ühendriikides. Enamik Euroopa kodanikke, kes saavad doktorikraadi Ameerikas, eelistavad sinna ka tööle jääda. Kokkuvõttes soovitakse „uusi meetodeid koostööks äri maailmaga“ (Friis 2007). See ei tähenda abinõuna mitte niivõrd EL-i ja ülikoolide riigi tasandil subsideerimist, vaid pigem paradigmat ülikoolide juhtkondadele. Toimuma peaks oluline kultuurinihe haridusfilosoofias tervikuna. Seega, pidades Bologna protsessi teatud edusamaks, on standardiseerimise kõrval

märksa olulisem akadeemiline vabadus, olemasoleva võimekuse paindlik kasutamine, mitte pärssimine. Ka hariduse reguleerimisel tuleb lähtuda hea halduse põhimõttest.

Mis on rahvusvahelisus?

Meie turg on liiga väike ja ka demograafilisest olukorrast johtuvalt on naiivne perspektiiv loota ülikooli ainekavade täitumist tulevikus Eestis sündinud noorukite baasil. Sellistes oludes tundub, et ellujäämise ja ka edu ainuke valem seisneb rahvusvahelistumises. Tänapäeval on pea kõik Eesti ülikoolid ja teaduskonnad deklareerinud oma rahvusvahelist suhestumist ning kaugelulatuvaid strateegiaid.

Rahvusvahelisus võib olla määratletud vägagi erinevalt, võttes arvesse välisüliõpilaste/välisõppejõudude arvu, teaduskoostööd, võrkeelsete õppeainete mahut jne. Ülikoolide rahvusvahelistumise põhjused tulenevad ellujäämissoovist ja arvamusest, et rahvusvaheliste elementide juurutamisega õppekavadesse on võimalik saada lisafinantseeringuid. Samas on hariduses nn vabaturg suhteliselt piiratud. Vaid üksikud üliõpilased võivad sattuda Eestisse juhuslikult, ilma et sellele oleks eelnenud hoolikalt ettevalmistatud kampaania.

Rahvusvahelistumist tuleb võtta õppekavapõhiselt. Üliõpilane tuleb õppima eelkõige õppekavale, mitte ülikooli. Tundub üliõpilase petmisena, kui ülikooli brändile poogitakse juurde rahvusvaheline mõõde, tegelikkuses on aga tegemist üksikute inglise- või muukeelsete moodulite või üksikute loengugruppidega. Et õppekava oleks rahvusvaheliseks tunnistatud, selleks kulub aega ja investeeeringuid. Rahvusvahelisust saab tõsiselt võtta vaid siis, kui see ei olene niivõrd õppekeelest, kuivõrd õpetamise tasemest ja õppekava seostest globaliseeruva maailma arenguga õpiväljundite, st isiku teadmiste ja oskuste kaudu, mida saab kasutada võimalikult laialdaselt. Me ei saa rahvusvaheliseks üliõpilaseks pidada vaid välismaalast. Eesti tudengid peavad meie ülikoolides samuti saama rahvusvahelistuda, st läbida õppe kas täielikult või osaliselt inglise keeles. Isegi pelgalt eesti keeles õpetades on õppejõududel kohustus anda ülevaade kogu maailma arengutest. Selleks on vaja kaasata nii rahvus-

vaheliselt tunnustatud teoreetikuid kui ka praktikuid, kes mitte ainult üksikute kursuste ja loengutega, vaid sisuliselt panustaksid õppekavasse. Rahvusvaheliselt haritud Eesti õppurite tuumiku tekkimisel oleme atraktiivsemad ühtse, rahvuspiire ületava üliõpilaskonna tekkimisel ja hoiame ära olukorra, kus meie ülikoolidele eelistatakse pigem välisülikoole.

Kõrghariduse turustamine

Majanduskriisi ei jäta puudutamata kedagi. Läbi sajandite on Euroopa mainekatel ülikoolidel olnud teatud müstiline immunitet, mida on selgitatud teaduse, kultuuri ja akadeemilise järjepidevuse pühadusega ning seetõttu on andestatud ülikoolidele ka majanduslikult irratsionaalsed teod. Finantsimperatiivid on arusaadavalatel põhjustel praegu tähtsustunud ning majandusnäitajatest saanud põhikriteerium ülikoolide ja teaduskeskuste kasuteguri tõestamisel. Ülikooli lõpetanute tööhõive on ilmselgelt üks konkreetne näitaja hariduse edukuse hindamisel. Mõni Eesti ülikool võib ju osava agendi abil oma välisüliõpilaste arvu suurendada, aga tõeline hinnang rahvusvahelistumise tasemele ei baseeru mitte saadud õppemaksu suurusel, vaid lõpetanute konkurentsivõimel. Õppekava populariseerimisel ja marketingitegevuses tuleb kindlasti eristada sihtgrupe ja võtta arvesse hariduskultuuri eri riikides.

Rahvusvahelise õppekava puhul ei peaks konkurentsivõime jääma Eesti või välisüliõpilase päritolumaa võimaluste piiridesse, vaid toimima juba nii laialt, et võiksime rääkida rahvusvahelisest konkurentsist. Seni on ülikoolide pingerea koostamine lähtunud õpetlaskonna suuruselt, nende kvalifikatsioonist ning sellest, kui palju auhindu nad on võitnud ja kui palju artikleid publitseerinud. Tegelikult kriteeriumiks on kujunemas pigem see, kui palju ühiskonnale vajalikke teadmisi on jagatud ja millised on nn õpiväljundid. OECD sõnul saab eeldada kõrghariduselt teatud õpiväljunditele baseeruvat tulemust. Esimene hinnang ülikoolidele püütakse anda 2010. aastal, samal perioodil, kui lõpeb Bologna harmoneerimisprotsessi eelmainitud staadium (mille üks osa on just õpiväljundite selgitamine uuendatud õppekavade kaudu).

Terminid „teaduspõhine majandus” ja „elukestev õpe” on saanud eduka haridusstrateegia võtmesõnadeks. Mitteid innovaatilisi kontseptsioone, sh „õppiv organisatsioon”, on kritiseeritud nende Ameerika-pärasuse tõttu, mistõttu nende kasutus Euroopas ei ole sobiv. Siin tuleb küsida, milles seisneb Euroopa (ja Eesti) kõrghariduse autentsus ja kas seda on vaja säilitada edu saavutamiseks. Tundub, et Euroopale on omane võtta üle ja omandada elemente, mis võivad viia arengule. Samal ajal on Euroopa praeguse identiteedi üks osa ebaselge tulevik, mida saab muidugi selgitada ka „avatuse”, „jätkuva laiendamise” ja „demokraatiaga”. Võib mõista Eesti strateegiate loosunglikkust, kui ka Euroopa tasandil ei ole rahvusvahelistumine määratletud ja sisustatud mõiste, vaid pigem vahend ühise platvormi saavutamiseks maailma tasandil, et olla haridus- ja tööturul konkurentsivõimeline. Euroopastumine on eelkõige kultuuriline väitlus ja vaadete erisus, mis vastandub tingimusteta ühildumisele (Strath 2002). Seetõttu ei saa ka juba parimate toimivate (sh Ameerika) haridusmudelite kasutamist vaadelda vaenulikena seni veel üsna eklektilise Euroopa kõrgharidusmaastiku tugevdamisel. Euroopalikust saab tagada õppekavade sisuga – näiteks Euroopa õpingute alaste üldkursustega kõigile ülikoolidele Euroopa Liidus. Komisjoni haridusvoliniku Jan Figeli sõnul saab hariduses suurimaks väljakutseks struktuuriliste muutuste kombineerimine õppe tegeliku moderniseerimisega. Initsiatiiv peab aga tulema ülikoolist. Riik saab vaid soodustada häid mõtteid, mis ei pea alati tulema heade mõtete linnast.

Ebaõnnestumise põhjused

Probleemidele, miks rahvusvahelistumine Eesti kõrghariduses ei saa hoogu sisse, on tähelepanu pööratud ka OECD raportis: ülikoolide piiratud autonoomia ja riigi hariduspoliitika etteaimatus; suhteliselt vähene mobiilsus, eriti õppejõudude osas (ilmselt ajude äravoolu kartuses); senine akrediteerimissüsteem ei ole olnud toetav, vaid pigem hirmutava iseloomuga (kuigi kaasatakse rahvusvahelisi eksperte, sõltub otsus siiski vaid Eesti valitsusest, mitte sõltumatust kvaliteedikomisjonist); subiidiumid ja strateegiad tervikuna toeta-

vad teatud erialasid, võttes arvesse vaid kohaliku turu vajadusi; keeleprobleemid – rahvusvahelistumisele aitaks kindlasti kaasa teatud ainete ainult võõrkeeles läbimine; kogu hariduselus tegutsejate vähene kaasatus kvaliteedistandardite ja finantseerimisküsimuste puhul.

Need valupunktid on toonud välja ka Euroopa ülikoolide assotsiatsioon, kes leiab, et rohkem autonoomiat annaks ülikoolidele enam paindlikkust kohaneda muutuva ühiskonna vajadustega ning võiks tekitada tugevama sideme majandusmaailma ehk tööandjatega, kelle soovitude kohaselt saaks hariduse sisu suunata, tagades üliõpilaste hariduse finantseerimise ja lõpetanute tööhõive. Eesti puhul näeme ühe probleemina ka vähest initsiatiivi nii siseriiklikus kui ka rahvusvahelises teaduskoostöös. Ühe autori (Tanel Kerikmäe) hiljutise kogemuse järgi Euroopa Komisjoni eksperdina taotluste hindamisel Euroopa integratsiooniga seotud valdkonnas (seoses majandussurutisega kuni 70% rohkem taotlusi) ei leidnud ta sadade granditaotluste hulgast ühtegi Eesti ülikooli esitatut.

Proteksionism, mis seisneb kas teatud ülikoolide või erialade riiklikus eelistamises, võib saada tagasilöögi mitte ainult Eesti kõrghariduse rahvusvahelistumise ebaõnnestumises, vaid ka Euroopa Liidu õigusega vastuollu sattudes. EL on kehtestanud hästi toimiva n-ö nelja vabaduse põhimõtte, mille kohaselt ei tohi kaupu, töötajaid, kapitali ja teenuseid kohelda erinevalt. Ülikooliharidust vaadeldakse järjest enam „teenuse pakkumisena” juriidilises mõistes. Enamgi, Euroopa põhiõiguste ja vabaduste hartast koostoimes Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooniga on saamas akadeemilise vabaduse kaitsja.

Proteksionismi probleem on ka see, et riikliku koolitustellimuse mehhanism on tulemuslikkuse mitteamestamise tõttu jõudnud olukorda, kus rahastamine kasvab valdkondades, mille vastu sisseastujatel puudub huvi (alakonkursid) ning mis ei suuda tagada piisavalt lõpetajaid (st tellimus jääb lõppväljundita). Nõrga jätkusuutlikkusega erialad ei ole tavaliselt ka rahvusvaheliselt konkurentsivõimelised, samas peavad atraktiivsemad ja võimekamad erialad suunama

enamiku oma jõust siseriiklikku turundusse. Näiteks avaliku halduse tagasihoidlik riigitellimus on Eestis toonud kaasa rahvusvaheliselt ebahariliku olukorra, kus enamik tulevastest riigiametnikest tasub oma hariduskulud ise (Kalev jt 2008).

Euroopa Liidu siseseks klassikaliseks mobiiluskanaliks olev Erasmuse ja Leonardo programm on saavutanud kvalitatiivse edasiminekku, ent edasine laienemine vajab senisest oluliselt suuremaid ressursse. Praegu kasvab pigem õppejõudude liikumine Erasmuse abil akadeemiliste sidemete ja teaduspartnerluse edendamiseks. Ei ole ka päris kindel, et nii tugeva koordineeritusega süsteem suudab tõhusalt tagada kümnete miljonite inimeste liikumist. Uus probleem on Eesti seaduste kasvav jäikus (vt ülikooliseadus). Kvaliteedi tagamiseks ja turu korrastamiseks loodav regulatsioon muudab keerukamaks uued algatused, sh rahvusvaheliste ühisõppekavade loomise. See suundumus pole siiski päris ühemõtteline: akrediteerimise uus süsteem võimaldab suuremat paindlikkust õppekavade häälestamisel.

Üks ülikool?

Riik peaks oma strateegiates ja otustes õppima neilt ülikoolidelt, kellel on toimivad rahvusvahelised õppekavad. Sageli tundub, et takerdume normitehnilistesse aruteludesse haridusstandardite üle, mille formuleeringud potentsiaalseid välisüliõpilasi ei huvita ega aita ka pidurdada Eesti noorte voolu teiste riikide ülikoolidesse. Meie esindatus välismaistel haridusmessidel ei ole olnud edukas. Kogemus NAFSA haridusmessilt USA-s (üle 6000 osaleja) näitas ilmekalt, et meil ei ole ülevaadet välisüliõpilastele pakutavatest rahvusvahelistest pangalaenudest ega stipendiumivõimalustest ning me ei tea, kuidas end juba sadade ja tuhandete ülikoolide seas atraktiivseks muuta.

Idee, et Eestis peaks väiksuse tõttu olema vaid üks ülikool, ei saa olla tõsiseltvõetav sõna-sõnalt. Küll aga saame seda kasutada kujundina ühistegevuses. Selline koostöö tekib, kui ülikoolidele tagatakse võrdne suhtumine. Peamised küsimused, mida üks artikli autoritest esitas Euroopa õpingute assotsiat-

siooni konverentsil Coimbras, sobivad esitamiseks ka meie haridusjuhtidele.

● Kas järgime teadlikult globaliseeruva hariduse suundumusi või tegeleme vaid EL-i haridusettepanekute normatiivsesse vormi valamisega?

● Milline on meie platvorm varasemate õpi- ja töötulemuste arvestamisel rahvusvahelises kontekstis?

● Kas me vaid jälgime üliõpilaste mobiilsust või püüame seda ka suunata?

Ressursse on

Rahvusvahelistumise edendamiseks on Eestis ressursse: päris korralik ingliskeelse õpetuse kogemus ja, mis veelgi olulisem, ülikoolide ja õppejõudude valmidus ning huvi seda teha. Ühiskonda iseloomustab hea inglise keele oskuse tase ja vähemalt Tallinnas ka avatus välismaalaste suhtes ning kultuuriline mitmekesisus.

Suuremad Eesti ülikoolid on järjest parema e-õppe suutlikkusega, kuuludes selgelt Euroopa paremikku. Meil juba tavapärastele e-õppekeskkonna võimalustele on lisandunud otselõngud telesilla vahendusel, samuti striimimine ja videolõngud. See võimaldab pakkuda paindlikku õpet ükskõik millisesse maailma paika. Nende kahe eduteguri kasutamine võib takerduda Eesti väiksuse taha. Isegi kui kõik väga pingutavad, võivad Eesti ülikoolid üksikuna jääda maailmas lihtsalt märkamatuks. Lisaks on meie ülikoolide akadeemiline inimjõud Lääne analoogidega võrreldes vägagi piiratud. Seetõttu oleks oluline oma jõude ühendada ja püüda koostöös Eestis õppimise atraktiivsust tõsta.

Näiteid tõeliselt rahvusvahelisest õpi-keskkonnast saab tuua TTÜ õiguse instituudi rohkem kui kümneaastase ingliskeelse õpetegevuse pinnalt. Rahvusvaheliste ainekavade lõpetanud on edukad juristid nii Eestis kui ka välismaal, rahvusvahelistes organisatsioonides ja globaalses ärimaailmas. Umberto Eco ühine Eestisse toomine TÜ ja TLÜ koostöös, Tallinna virtuaalne ülikool ja Õpi-Eesti on sammud õiges suunas, ent nende algatuste eesmärkide ja sisulise tegevuse ulatust tuleks suurusjärkude võrra tõsta. Seejuures peavad osalised endale kainelt aru andma oma reaalsest jõust ja võimekusest, mitte langema apokalüptiliste hegemooniliste visioonide kütkeisse.

Rahvusvahelistumine ei ole ainult sobilike institutsionaalsete lahendite kujundamine ja sihipärane töö Eesti maailmas pildile saamiseks. Ilmselt olulisemgi on uutele mõtetele, rahvusvahelisel tasemel akadeemilisele arutelule ja tegevusele avatud mõtteviis, mis suudab suhestuda ka oma ühiskonna eluga.

Artiklis on kasutatud Tanel Kerikmäe hiljutisi ettekandeid Coimbra, Leuveni ja Corvinuse ülikoolis ning Euroopa Komisjoni haridusajadega tegeleva agentuuri korraldatud foorumil Brüsselis.

Kirjandus

Friis, L. (2007) „Reviving Europe's universities”. *Europe's World*. Autumn 2007/7.

Kalev, L., Jakobson, M.-L., Sillaste, M., Soiver, V. ja Sootla, G. (2008) *Privately Funded Public Servants? Public Administration Higher Education in Estonia*. Toim Jenei, G.; Mike, K. The Road from Bologna Public Administration and Public Policy Degree Programs in Europe 107–151. Bratislava: NISPAcee Press.

Kerikmäe, T. (2008) *The Labyrinth of Priorities for Legal Education: Estonia. Vaateid õiguspoliitikale (Views on Legal Policy)*. Toim Kaugia, S. Tallinn: Avatar.

Kerikmäe, T. (2008) *Globalisation and Higher Education from European Perspective. Temas de Integracao 1 semestre de 2008 n 25. After Fifty Years: The Coming Challenges/Governance and Sustainable Challenges*, Almedina, Coimbra.

OECD Reviews of Tertiary Education Estonia” OECD 2007. Estonian translation by the Ministry of Science and Education, Tartu 2007.

Strath, B. (2002) *Introductory report. Intercultural Dialogue. Dialogue Interculturel*. Brussels, 20 and 21 March 2002, European Commission, Directorate-General for Education and Culture, Jean Monnet Project.